

Vural Genç,

Acem'den Rum'a Bir Bürokrat ve Tarihçi: İdris-i Bidlisî (1457-1520),

Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2019, 648 s., ISBN: 978-975-16-3632-4.

XV. yüzyılın ikinci yarısı ile XVI. yüzyılın ilk çeyreği arasında önce İran ardından Osmanlı dünyasında yaşayan İdris-i Bidlisî, yaşadığı dönem ve sonrasında kendisinden çokça söz ettiren “hezarfen” tanımına uygun düşecek çok yönlü bilgi ve birikime sahip entelektüel bir şahsiyettir. Hayatı bir bütün halinde incelendiğinde Acem dünyasında kazanmış olduğu devlet tecrübesi ve buna dair görüşlerini Osmanlı sahasında uygulamaya çalışan, bu konudaki fikirlerini kaleme alan ve entelektüel çevrelerde tartışan bir kültür elçisi olduğu söylenebilir. Bu yönüyle Bidlisî, Yavuz dönemi söz konusu edildiğinde ilk akla gelen isimlerden birisi olup, birçok tartışmanın da içerisinde yer almıştır.

II. Bayezid döneminde, XVI. yüzyıl ve sonrasında Osmanlı tarih yazımını derinden etkileyecek mükemmel hanedan tarihi olan *Heşt Behişt*'i kaleme almasına, haleflerinin takdirle bahsettikleri ve sıklıkla kaynak olarak gösterdikleri bir müellif olmasına ve Yavuz Sultan Selim döneminde padişahın doğu siyasetinde aktif rol almasına, kısacası XVI. yüzyıl Osmanlı dünyasının kültür ve siyaset politikalarında etkili olmuş bir şahsiyet olmasına rağmen yakın zamana kadar onun hakkında çok az şey biliniyordu. Vural Genç'in İdris-i Bidlisî'nin biyografisi ve tarihyazımını konu edindiği kitabı, Bidlisî'ye dair gerçekten de şimdiye dek yapılmış olan en kapsamlı çalışmadır. Kitap, aynı zamanda Bidlisî ile ilgili ne kadar az şey bilindiğini de ortaya çıkarır niteliktedir. Dr. Genç kitabında, mevcut Bidlisî imajı ile yeni bilgi ve çalışmaların ortaya çıkardığı Bidlisî imajını karşılaştırmakla işe başlar. Netice olarak bu karşılaştırmının çok farklı bir Bidlisî imajı çıkardığını ortaya koymaktadır.

Dr. Genç, kitabına geniş bir literatür değerlendirmesi yaparak başlamış ve Bidlisî'ye dair mevcut kaynakları değerlendirerek kitabının mevcut literatüre sunduğu katkılar üzerinde durmuştur. Yazar burada kritik ettiği çalışmaların içerdiği bir kısım problemleri, Bidlisî'nin telifatına müracaat etmemekten kaynaklandığını vurgulamakta ve Bidlisî'yi kendi döneminde ve kendi döneminin şartları bağlamında değerlendirmenin daha mantıklı olacağı görüşünü ileri sürmektedir.

Üç bölümden oluşan kitabın ilk bölümü (s. 2-177), Bidlisî'nin hayatına dair en az bildiğimiz İran yıllarına odaklanır. Burada yazar, yeni kaynaklar muvacesinde

Bidlisi'nin Şii-Nurbahşi bir aile ve çevreden geldiği şeklinde yeni bir tespitte bulunmuştur. Bidlisi'nin XV. yüzyıl sonu Akkoyunlu dünyasındaki konumu, Akkoyunlu sarayına intisabı ve buradaki entelektüel faaliyetleri, kaleme aldığı eserler, içinde bulunduğu sufi ve bürokratik çevreler bu bölümde ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bu bölüm aynı zamanda Bidlisi üzerinden Tebriz'deki entelektüel atmosferi de canlı bir şekilde tasvir eder niteliktedir. Bidlisi'nin hayatının yarısından fazlasını geçirdiği İran'da ne tür çevreler içerisinde bulunduğu, onun dünya görüşünü şekillendiren etkenler bu bölümde iyi tasvir edilmiş durumdadır. Yazar ayrıca Bidlisi'nin bilinmeyen bir eserini de keşfederek bu literatüre katkı sağlamıştır.

İkinci bölüm ise (s. 180-357) Bidlisi'nin İran'dan ayrılmasını, bunu hazırlayan sebepleri, İran'dan ayrıldıktan sonra Sofya ve civarındaki kısa süreli ikameti ile ardından İstanbul'a gelişini ele alır. Yazar bu bölümde Bidlisi'nin II. Bayezid'in himayesine girme çabalarına, buna yönelik hazırlıklarına, himayeye vesile olacak eserler telif etmesine ayrıntılı olarak değinir. Bidlisi'nin yaklaşık yedi sene olan ilk İstanbul ikameti, saraya intisabı, hanedan tarihi kaleme alma görevini deruhte etmesi, saray çevresinde yaşadıkları çok ayrıntılı olarak tasvir edilmiştir. Bu bölümde de Dr. Genç, bir çok yeni tespitte bulunmuştur. Bidlisi'nin İstanbul'dan ayrılmasından itibaren Şah İsmail ile irtibat kurduğunu, Mekke'de iken ona bir mektup yazarak himayesine girmek istediğini ilk defa tespit etmiştir. Henüz daha resmen Osmanlı himayesinden çıkmadan yeni kariyer arayışları çerçevesinde Şii bir hanedana göz kırpması meselesini kişisel anlamda oportunist bir yaklaşım olarak değerlendirmişse de bu hususu XVI. yüzyıl İslam dünyasındaki patronaj algısı çerçevesinde ele almanın daha doğru olacağını belirtmiştir. Genç, bu bölümde ayrıca Bidlisi örneği üzerinden Acem ve Rum dünyası arasındaki ulema hareketliliğine ve patronaj konusuna değinmeyi de ihmal etmemiştir. Bu bölümün sonunda Bidlisi'nin Yavuz Sultan Selim dönemindeki siyasi ve askeri faaliyetlerine, İran ve Mısır seferlerindeki rolüne de geniş yer ayrılmıştır. Yazar, Bidlisi'nin Kürt beylerini Osmanlı lehine kazanma çabalarına değinirken bu tartışmalara da yeni bir pencere daha açmaktadır. Şöyle ki, sözkonusu ittifakı ortaya çıkaran sebepleri ve bu ittifakın kalıcı olup olmadığı meselesini yeni bilgiler ışığında yaptığı değerlendirmelerle tartışmaya açmaktadır. Yazar bu bölümde Bidlisi'nin siyasi faaliyetleri yanında sürdürdüğü entelektüel faaliyetlere, kaleme aldığı kitaplara da değinmeden geçmez. Bidlisi'nin *Kanun-ı Şehinşah* adlı eseri ile ilgili tartışmaları da vuzuha kavuşturarak eserin Şehzade Şehinşah adına kaleme alındığını açıklığa kavuşturmuştur. Genç, bu bölümü Bidlisi'nin İstanbul'daki son yıllarına, Yavuz'un himayesinden uzaklaşmasına ve ölümüne değinerek sonlandırır.

Kitabın üçüncü bölümü ise (s. 360-567) *Heşt Behişt*'e ve Bidlisi'nin tarihyazımına odaklanır. Yazar bu bölümde II. Bayezid dönemi Osmanlı tarihyazımını ve *Heşt Behişt*'in kaleme alınma sürecini incelerken etkisi altında kaldığı seleflerinin uslubuna değinerek Bidlisi'nin İlhanlı ve Timurlu tarihyazım geleneğinin takipçisi olduğu vurgusunu yapar. II. Bayezid'in İslam dünyasının yegane koruyucusu olarak takdim edilmesi, idealize edilen bir hükümdar olarak öne çıkarılması konusunun *Heşt Behişt*'te nasıl işlendiği hususunu Dr. Genç tahlil etmeye çalışmıştır.

Bir imparatorluk kültür projesi olarak takdim edilen *Heşt Behişt*'in Osmanlı tarihyazımına sunduğu katkılar, dönemin entelektüel çevrelerce kabulü ve nüshalarının yayılma alanı meşhur İlhanlı ve Timurlu tarihleriyle karşılaştırılarak anlatılmıştır. Bu bölümdeki en önemli tespitlerden ilki hiç şüphesiz *Heşt Behişt*'in iki farklı nüshasına dayanarak yazarın, Bidlisi'nin dünya görüşünde yaşanan değişimleri gözler önüne sermiş olmasıdır. Dr. Genç, burada şimdiye kadar ihmal edilmiş olan en erken *Heşt Behişt* nüshasının da Bidlisi çalışmaları için elzem olduğu, her iki nüsha tipinin karşılaştırılarak kullanılması gerektiği vurgusunu yapar. Bu bölümde *Heşt Behişt*'in yazılı ve sözlü kaynakları, kendisinden sonraki tarihçilere yaptığı kaynaklık meselesi derinlikli olarak incelenmiştir. Yazar, Bidlisi'yi, İlhanlı-Timurlu tarihyazım usul ve uygulamaları ile bu dünyaya ait siyasî ve dinî meşruiyet vasıtalarını Osmanlı tarihyazımına başarıyla tatbik eden bir tarihçi olarak takdim etmektedir.

Dr. Genç'in bu çalışmada izlediği sistem ve başta Bidlisi külliyyatı olmak üzere değerlendirme fırsatı bulduğu kaynak zenginliği ile Bidlisi'yi gerçek kimliği ve faaliyetleri ile ilim alemine tanıtmıştır. Bidlisi'yi kendi külliyyatından elde ettiği bilgiler doğrultusunda anlatmanın yanında etrafındaki entelektüel çevre ve onların dünya görüşleri çerçevesinde değerlendirerek daha renkli ve etraflı bir tabloyu ortaya çıkarmıştır. Bu da Bidlisi'nin hayatına dair birçok boşluğu doldurmaya yardımcı olmuştur. Dr. Genç, bir kimsenin, etrafındaki dünya düşünülmeden ve hesaba katılmadan anlaşılmasının zor olduğunu Bidlisi örneği üzerinden ortaya koymuştur. Bu özelliği ile çalışma başarılı ve örnek nitelikte prosopografik bir araştırma olmuştur.

Kitap, XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı saray çevresindeki Bidlisi'nin İran ve Osmanlı dünyasındaki hayatı ve entelektüel faaliyetlerine dair birçok yeni keşif ve ayrıntılarla doludur. Genç, Bidlisi'nin ihmal edilen Farsça ve Arapça eserlerini, Osmanlı padişahları ile İran şahına yazdığı mektuplarını, kendi şahsî münşeatını dikkatle inceleyerek bilinenden çok farklı ve renkli, gerçekçi bir Bidlisi

imajı resmetmeyi başarmıştır. Bidlisî'nin siyasî bağları, hamiye göre değişkenlik arzeden dünya görüşü anlaşılmadan eserlerini anlamamanın güç olduğu şeklindeki haklı tespit dikkate alındığında bu kitabın, Bidlisî'nin bütün eserlerini okumak için aynı zamanda bir rehber niteliği taşıdığı söylenebilir.

Eser, oldukça tatminkar bir sonuç, kaynakça ve dizinden sonra İdris-i Bidlisî kronolojisi ve 25 kadar minyatür ekleriyle nihayete ermektedir.

Osmanlı tarihçileri ve tarihyazını üzerine bu tür başarılı çalışmaların artmasını temenni ederken, Farsçaya hakimiyetini bildiğimiz Dr. Vural Genç'in belirli bir plan ve proje içerisinde Bidlisî'nin ünlü eseri *Heşt Behişt*'i Türk dili ve kültürüne kazandırmasını bekler ve arzu ederiz.

Mehmet İpşirli

İstanbul Medipol Üniversitesi